

УДК 373.3.015.31:7

Тетяна Грищенко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музики й хореографії
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА УНІВЕРСАЛІЗАЦІЇ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті актуалізовано проблему всебічного гармонійного розвитку дитини та зосереджено увагу на питаннях, пов'язаних з естетичним вихованням, тобто із залученням підростаючого покоління до естетичного досвіду людства, освоєння й використання естетичних цінностей, активної художньо-творчої діяльності. Акцентовано увагу на методах і джерелах естетичного виховання. Надана оцінка урокам естетичного спрямування, зауважено, що на таких заняттях діти не лише здобувають теоретичні знання, а й набувають конкретних практичних умінь та навичок, розвивають свої мистецькі здібності.

Ключові слова: гармонійний розвиток, естетичне виховання, молодші школярі, компоненти естетичної освіти й виховання, методи і джерела художньо-естетичного виховання.

В статье актуализирована проблема всестороннего гармоничного развития ребенка и сосредоточено внимание на вопросах, связанных с эстетическим воспитанием, то есть с привлечением подрастающего поколения к эстетическому опыту человечества, освоения и использования эстетических ценностей, активной художественно-творческой деятельности. Акцентировано внимание на методах и источниках эстетического воспитания. Дана оценка урокам эстетической направленности, отмечено, что на таких занятиях дети не только получают теоретические знания, но и приобретают конкретные практические умения и навыки, развивают свои творческие способности.

Ключевые слова: гармоничное развитие, эстетическое воспитание, младшие школьники, компоненты эстетического образования и воспитания, методы и источники художественно-эстетического воспитания.

In the article it is actualized the problem of the all-rounded harmonious child's development, and it is focused the attention on the issues related to aesthetic education, i.e involving the younger generation to the aesthetic experience of the mankind and using the aesthetic values, active artistic and creative activities. It is also actuated the attention on the methods and sources of

aesthetic education. It is evaluated the lessons of aesthetic direction, and it is noted that children in these classes not only acquire theoretical knowledge but also acquire specific skills and practical skills, develop their artistic abilities.

Key words: *harmonious development, aesthetic education, younger pupils, components of aesthetic education and upbringing, methods and sources of artistic and aesthetic education.*

Постановка проблеми. Проблема гармонійного розвитку дитини останнім часом досить актуальна у зв'язку зі змінами, що відбуваються в соціально-економічній, політичній та культурній сферах України. У її розв'язанні суттєве місце посідають питання, пов'язані з естетичним вихованням, тобто із залученням підростаючого покоління до естетичного досвіду людства, освоєння й використання естетичних цінностей, активної художньо-творчої діяльності. Здатність особистості оптимально розв'язувати поставлені завдання в дорослому житті залежить, насамперед, від специфіки образного мислення й естетичних переконань людини, від рівня свідомості, які сформовані в неї ще в дитинстві, коли загальна користь та ідея трансформуються в естетичну насолоду.

У Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексній програмі художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах зазначено, що саме в системі освіти цілеспрямовано, послідовно й ефективно здійснюється естетичне виховання дитини, яка здатна сприймати, розуміти та використовувати художньо-естетичні цінності в житті та мистецтві [4]. Тож сучасна школа спрямовує свої зусилля на те, щоб належно забезпечити процес естетичного виховання учнівської молоді, створити педагогічні умови, які б сприяли підвищенню рівня її естетичної вихованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням естетичного виховання в педагогіці завжди приділялося досить багато уваги. Філософсько-естетичні аспекти розглядалися в наукових працях Ю. Афанасьєв, М. Каган, М. Киященко. Психологічні основи естетичного виховання висвітлено в дослідженнях Л. Божович, Л. Виготського, І. Кона, Б. Теплова. Теорію естетичного виховання дошкільників та молодших школярів сформовано на основі наукових висновків Н. Ветлугіної, В. Ждан, Н. Сакуліної, Т. Комарової, В. Котляра, Г. Підкурганної, Є. Фльоріної та ін.

Внесок видатних вітчизняних освітян минулого в розв'язання окремих проблем естетичного виховання підростаючого покоління розкрито у працях Н. Дем'янка, О. Джус, Л. Іванової, С. Морозової, С. Процика, О. Пшеврацької, Ш. Рзаєва, Н. Роман, В. Сергєєвої, А. Соколової, Є. Федотова, І. Фрайта та ін. Питання естетичного виховання дітей і молоді в теорії та практиці зарубіжної педагогіки розглянуто в

дослідженнях П. Брайловської, О. Іонової, М. Лещенко, Г. Ніколаї, І. Сташевської, О. Тимошенко. Різним аспектам проблеми естетичного виховання дітей присвячено історико-педагогічні праці З. Борисової, В. Ворожбит, Л. Жербіної, І. Зарудної, А. Калениченко, О. Котикової, Є. Марченка, О. Овчарук, А. Омельченко, Т. Тюльпи, О. Федорової та ін.

Мета статті полягає в актуалізації проблеми гармонійного розвитку дитини та зосередженні уваги на питаннях, пов'язаних з естетичним вихованням молодших школярів, розкритті структурних компонентів, методів, джерел естетичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Естетичне виховання передбачає пізнання світу й людини через мистецтво. Естетичне виховання – один з ефективних інструментів формування гармонійної й цілісної особистості. Його мета полягає в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності формувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість, загальнокультурну й художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні [4], яка складена з естетичних смаків, ціннісних орієнтацій, ідеалів, установок, критеріїв. Отже, естетичне виховання в ширшому значенні постає як необхідна умова універсалізації духовної культури особистості у всіх виявах буття [2, с. 295].

Загальновідомо, що основою виховного впливу мистецтва на особистість школяра є навчальна діяльність, бо саме в перебігу систематичного викладання предметів художньо-естетичного циклу вчитель має змогу цілеспрямовано та систематично виявляти могутній виховний потенціал художніх цінностей, впливаючи на всіх учнів молодшого шкільного віку.

Зазначимо, що система естетичної освіти й виховання включає в себе такі структурні компоненти:

1. Базовий освітньо-виховний компонент, що передбачає навчання, виховання й розвиток учнів під час вивчення предметів та курсів освітньої галузі «Мистецтво – Естетична культура» і складається з двох частин:

а) інваріативної частини, представленої предметами й курсами базового навчального плану державного освітнього стандарту, які мають опановуватися всіма учнями, незалежно від типу навчального закладу та профілю навчання (предмети «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» чи інтегрований курс «Мистецтво»; курс «Художня культура», тощо);

б) варіативної частини, що складається з елективних предметів і курсів, які вводяться до робочих навчальних планів конкретного навчального закладу відповідно до можливостей і потреб педагогічного колективу, учнів, батьків («Хореографія», «Основи театру й кіно», «Українське декоративно-ужиткове мистецтво», «Дизайн», «Комп'ютерна

графіка» тощо).

2. Позаурочний компонент художньо-естетичного виховання, що передбачає організацію колективних і групових форм діяльності учнів поза межами класу і школи, але під керівництвом чи за участю вчителів (заняття в гуртках художньо-естетичного профілю, шкільних об'єднаннях за інтересами, художньо-творчих колективах, клубах; відвідування театральних вистав, концертів, художніх майстерень; організація екскурсій до музеїв, фольклорних експедицій тощо).

3. Позашкільний освітньо-виховний компонент, що охоплює різні типи позашкільних навчальних закладів усіх форм власності – державних і громадських (спеціальні музичні та художні школи, мистецькі заклади, студії, будинки й палаци дитячої та юнацької творчості тощо).

4. Компонент художньо-естетичної самоосвіти та самовиховання, початковий досвід яких набувається в школі завдяки створенню відповідних організаційно-педагогічних умов, різних форм індивідуальної роботи вчителя з учнями, методів педагогічного стимулювання художньо-естетичного саморозвитку учнів, а також за допомогою залучення батьків до естетико-виховного процесу, сприяння сімейно-родинному аматорству [4].

Безумовно, основною метою естетичного виховання учнів є формування естетичної культури, тобто здатність особистості до повноцінного сприймання, адекватного розуміння прекрасного в мистецтві й дійсності, прагнення й уміння будувати своє життя за законами краси. Необхідним компонентом естетичної культури є естетичні почуття – емоційні стани, що викликані оцінним ставленням людини до явищ дійсності та мистецтва. Саме мистецтво має унікальні можливості в розкритті духовності дитини, усього багатства її почуттів та роздумів.

В учнів молодшого шкільного віку естетичне сприймання має наочно-дійовий характер. Емоційне життя дитини досить насичене й активне. Для цього віку характерні швидкість безпосереднього вияву почуттів, вразливість. Водночас, естетичні почуття не мають ще повної форми вираження. Тому умови, створені вчителем, повинні мати гармонійне поєднання всіх аспектів естетичного виховання, передбачати й активізувати стимули для виникнення й вияву естетичних почуттів.

Організація виховання як творчого процесу передбачає ставлення вчителя до учня як до особистості. Тому провідним методом художньо-естетичного виховання є метод творчого діалогу, коли вчитель й учень спільно шукають і знаходять відповіді на питання. Методи художньо-естетичного виховання, як зазначила О. Мальцева, умовно можна виокремити в три групи [3].

Перша група включає методи стимулювання і збагачення сприймання та інтерпретації творів мистецтва. Емоційне стимулювання художнього сприймання учнів, зміцнення й розвиток їх здібностей передбачає введення різноманітних прийомів, передусім, інтегрування

ігрових ситуацій, де акцент робиться не на раціональні способи трансляції художньої інформації, а на процеси її емоційного переживання. Реалізація ігрових прийомів у виховному процесі здійснюється з урахуванням вікових особливостей школярів. В ігровій діяльності розвивається здатність учнів співвідносити художні предмети та явища з навколишнім світом, продуктивно конструювати їх за допомогою уяви, випробовувати себе в різних ролях.

Другу групу методів виховання складають методи сприяння творчості в художньо-практичній діяльності. Головним їх змістом є спрямованість на створення сприятливих, позитивних емоційно-психічних станів учнів у процесі художньої діяльності, створення атмосфери творчого пошуку, емоційної активності й захопленості. До цих прийомів належать: ігрові імпровізації, обговорення у формі бесіди чи дискусії, самохарактеристики та взаємні характеристики, критика й самокритика, переключення уваги школяра на різноманітні завдання тощо.

Третя група об'єднує методи, спрямовані на стимулювання й регулювання соціокультурної діяльності. Оточивши школярів «золотим фондом» різноманітності людського життя, відображеної в художніх образах, педагог допоміг їм у засвоєнні кращого досвіду людства, накресливши естетичні та моральні орієнтири на їхньому шляху, мистецтво вчить розрізняти добро і зло, красу і потворність, надає яскраві приклади – моделі поведінки у світі. Для виконання цих завдань педагог використовує методи обговорення й дискусії, аналізу конкретних соціально значущих ситуацій. Школярі повинні розмірковувати, об'єктивно оцінювати художні явища, знаходити в них позитивні чи негативні сторони, співвідносити зі своїми морально-естетичними позиціями. Це вчить відчувати переходи від «позиції поза мною» до «моєї позиції» і до «позиції, яку я змінюю відповідно до обставин».

У естетичному вихованні дітей молодшого шкільного віку, як зазначили науковці, дослідники, учителі Н. Горобець, С. Костюк, О. Любар, М. Стельмахович, М. Фіцула та ін., використовують різні джерела:

1. Твори образотворчого мистецтва. Під час споглядання картини або скульптури, яка відображає життя людей, тварин чи природні явища, у дитини розвивається не лише сприйняття, а й фантазія; вона мислить, фантазує, уявляє, бачить за картиною образи, долі, характери.

2. Музику, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, впливає на емоційно-почуттєву сферу дитини, на її поведінку.

3. Художню літературу. Головним виразником естетики в літературі є слово. Варто залучати як засіб естетичного розвитку особистості український фольклор, зокрема українські народні казки. Словесний образ має ще й понятійну основу і сприймається, насамперед, розумом. Тому література – важливий засіб розвитку інтелекту дітей.

4. Театр, кіно, телебачення, естрада, цирк. Цінність їх у тому, що крім змістовної частини, вони об'єднують у собі елементи багатьох видів мистецтв (літератури, музики, образотворчого мистецтва, танцю тощо).

5. Поведінку й діяльність дітей. Гідні вчинки дітей, успіхи в різних видах діяльності повинні стати предметом обговорення з естетичних позицій.

6. Природу: її красу в розмаїтті та гармонії барв, звуків, форм, закономірній зміні явищ, які мають місце в живій і неживій природі.

7. Факти й події суспільного життя. Героїчні вчинки людей, краса їх взаємин, духовне багатство, моральна чистота духовна досконалість мають бути предметом обговорення з учнями у процесі бесід.

8. Оформлення побуту (залучення дітей до посильної допомоги у створенні естетичної обстановки у класній кімнаті, школі, удома).

Виняткову роль в естетичному вихованні молодших школярів відіграють уроки естетичного спрямування: малювання, ліплення, аплікація, конструювання, музичні заняття. На таких заняттях діти не лише здобувають теоретичні знання з конкретних видів мистецтва, а й набувають конкретних практичних умінь та навичок, розвивають свої мистецькі здібності.

Вагомим доповненням до цього циклу є уроки з мови, літератури, природознавства, фізичної культури тощо. У процесі цих занять діти засвоюють багатство і красу рідної мови, знайомляться з шедеврами рідної та світової літератури, доступними для їхнього розуміння (казками та оповіданнями). На заняттях – ознайомленнях з природою учням відкриваються великі можливості використання краси природи, формування дбайливого ставлення до неї. Певне виховне значення має як естетика праці дітей і продуктів праці, так і вміння та навички, набуті в процесі праці, що дають можливість особистості творчо виявляти себе в майбутньому. На заняттях із фізичного виховання вони знайомляться з красою рухів, естетикою правильного виконання вправ тощо.

У процесі естетичного виховання педагог розв'язує такі завдання: виховання гуманістичних якостей, естетичних поглядів та смаків, любові до всього прекрасного, вироблення вмінь примножувати культурно-мистецьке надбання українського народу та народів світу; утвердження здорового способу життя, повноцінного фізичного розвитку особистості, гармонії тіла й духа; формування гармонійно розвиненої, духовно збагаченої особистості; розширення загального світогляду дитини; формування інтересу до мистецтва, виявлення й розвиток творчих здібностей та нахилів; виховання любові до праці та самовдосконалення [5].

Висновки і перспективи. Увесь навчально-виховний процес сучасної школи спрямований на формування гармонійно розвиненої особистості. Кожний навчальний предмет виконує свою особливу функцію: подає знання в певній галузі, розвиває здібності, виховує.

Найважливіше завдання естетичного виховання – організація життя та діяльності дітей, що сприяє розвитку естетичних почуттів, формуванню уявлень і знань про прекрасне в житті та мистецтві, естетичних оцінок й естетичного ставлення до світу, спрямування на створення умов для гуманного життя, прагнення бачити, сприймати, оцінювати й відбирати естетичні об'єкти в навколишньому середовищі, розуміти їхнє місце й роль у соціокультурному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Книга заступника директора з виховної роботи : довідково-методичне видання / [Упоряд. С. В. Кириленко, Н. І. Косарева]. – Харків : Торсінг плюс, 2006. – 416 с.
2. Левчук Л. Т. Эстетика : учебн. пособие / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. И. Панченко, М. Ю. Русин. – К. : Вища шк., 1991. – 302 с.
3. Мальцева О. В. Задоволення художньо-естетичних потреб учнів у процесі позакласної роботи. / О. В. Мальцева // Відкриті інновації як феномен глобально орієнтованого суспільства : матеріали Всеукраїнського з міжнародною участю наукового освітнього форуму (13–17 травня 2013 р., м. Суми) – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. – С. 32–34.
4. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України / Л.Масол // Шкільний світ. – 2002. – № 9. – С. 1–16.
5. Чернишова А. М. Естетичне виховання молодших школярів засобами хореографічного мистецтва / А. М. Чернишова // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку : зб. наук. праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2012. – С. 343–348.